

ברית ערבות מואב

אתם נצבים היום בלפני ה' אלהיכם... לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' אלהיך כרת עמך היום: (דברים כט-יא).¹

ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו: (דברים כט פסוק א).²

אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב: (דברים כח פסוק ט).³

רש"י דברים פרק כח פסוק ט

"לכרות את בני ישראל" - שיקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה: "מלבד הברית" - קללות שבתורת כהנים שנאמרו בסיני.⁴

ספרי דברים פסוק קד

"לא תבשל גדי בחלב אמו" - למה נאמר?⁵ כנגד שלוש בריתות שכרת הקב"ה עם ישראל שלש פעמים. אחת בחורב ואחת בערבות מואב ואחת בהר גריזים ובהר עיבל.⁶

¹ נצבים - לעוברך. לצורך מה אתם נצבים? לצורך המעבר בברית. אפשר שאנו שומעים כאן ה' לברית בין הבתרים של אברהם ("אשר עבר בין הגזרים האלה", בראשית טו ז), ואפשר שיש כאן תיקון לברית שעשו בני ישראל בחטא העגל ("אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתרי", ירמיהו לד יח, ראה פירושי רש"י ואבן עזרא על הפסוק). בברית יש טקס של מעבר פסי שמסמל מעבר רוחני. כך או כך, התורה ממשיכה ומתארת בפרשתנו את מטרת הברית ועל מי היא חלה: "למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבתך... ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת... כי את אשר ישנו פה עמנו עמך היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום". (נושא לו הקדשנו דף נפרד בפרשה זו). השווה עם הפסוק בדברים ה ג בתיאור עשרת הדברות בפרשת ואתחנן: "לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אנתו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים". שם זהו תיאור של מה שכבר קרה בעבר, במעמד הר סיני. כפי שספר דברים כולו - משנה תורה - חוזר ושונה דברים שכבר קרו (ראה דברינו ספר דברים - משנה תורה בפרשת דברים). שם זו המשכת ברית הר סיני מהדור שנכח לדור הנוכחי. כאן, זו ברית חדשה, כאן משה לא מספר על העבר אלא פועל ועושה בהווה ועם מבט לעתיד לכל הדורות שיבואו (שאוולי יהיו פטורים מברית נוספת). מה היא ברית זו? למה הצורך בברית נוספת? הרי בני ישראל כבר "מושבעים ועומדים מהר סיני" (נדרים ח ע"א)?

² אנחנו הולכים אחורה בסדר הפסוקים, אבל קדימה לתחילת העניין. פרשת ברית משה - ברית ערבות מואב - לא מתחילה בפסוק "אתם נצבים... לעברך", אלא בראש פרק כט שנמצא בפרשת השבוע, פרשת כי תבא, לאחר הברכות והקללות (פרשת התוכחה). ראה פירוש אבן עזרא על הפסוק: "ויקרא משה אל כל ישראל, לכרות הברית. על כן אחריה: אתם נצבים". פרק כט כולו עניין אחד וחטיבה אחת הוא (ראה איך הוא מסתיים בפסוק כח: "הנסתרת לה" אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת") ומי שקבע את החלוקה לפרקים (ע"י הנוצרים ולצורך עימות עם היהודים, ראה אתר דעת מקרא) חילק כאן נכון. אבל בקריאת התורה נקטע העניין (הפרק) וחולק בין שתי פרשיות (כולל בסדרי הקריאה בארץ ישראל). זאת, בשל הרצון להתחיל את הפרשה שלנו, שלפי כללי הלוח לעולם תחתום את השנה ותיקרא בשבת שלפני ראש השנה (ש"ע א"ח סימן תכח), במילים "אתם נצבים". ראה דברינו אתם נצבים בפרשה זו.

³ הלכנו עוד אחורה (או שמא קדימה) והגענו לפסוק אשר מזכיר במפורש את הברית החדשה כתוספת ונפרדת מברית הר חורב. בסדר הפרקים שלפנינו פסוק זה חותם את פרק כח, פרשת הברכה והקללה (התוכחה) שבפרשת כי תבא. אבל אולי הוא ראוי להיות התחלת פרשת ברית ערבות מואב. אולי יותר משהוא חותם את פרק כח הוא פותח את פרק כט. עפ"י חלוקת התורה לפרשות פתוחות וסגורות, פסוק זה עומד בפני עצמו ויכול לשמש לכאן ולכאן. ואמנם פרשני המקרא מקצתם משייכים אותו לסיום התוכחה שבפרק כח ומקצתם רואים בו פתיחה לברית ערבות מואב.

⁴ לפי רש"י, אין שום התלבטות אם פסוק ט חותם את פרק כח שייך לפרשת התוכחה או שהוא פותח את ברית ערבות מואב המתוארת בפרק כט. הוא גם כאן וגם כאן. הכל ענין אחד הוא אשר מתחיל בתחילת הברכה בפרק כח: "והיה אם תשמע בקול ה' אלהיך". מהות הברית היא שני דברים: השבועה (האלה) והאזהרה המתבטאת בפרשת התוכחה (ואם כך אולי הכל מתחיל עוד בתחילת פרשת ראה: "ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה" או שמא בראש ספר דברים: "אלה הדברים אשר דבר משה"). והיכן התוכחה של הברית הראשונה, ברית הר סיני (חורב)? בברכות ובקללות של פרשת בחוקותי שבסוף ספר ויקרא, אומר רש"י. הברית הראשונה מתחילה במעמד הר סיני שבאמצע ספר שמות ומסתיימת בסוף ספר ויקרא בפסוק: "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני". שים לב גם לפסוקים ט וטו בפרק כו בספר ויקרא בו מוזכרת הברית. בכך מתהדק הקשר בין ספר שמות וספר ויקרא כמיצגי הברית הראשונה - ברית חורב - מול ספר דברים בו מתוארת הברית השנייה - ברית ערבות מואב בה אנו מבקשים לדון.

⁵ למה מוזכר שלוש פעמים בתורה?

⁶ הרי לנו שלוש בריתות ולא שתיים. השלישית היא ברית הר גריזים והר עיבל שמוזכרת בתורה, בפרשת כי תבא, עוד לפני ברית ערבות מואב בה אנו דנים, אבל מתבצעת מאוחר יותר בספר יהושע, ע"י יהושע תלמידו של משה. ראה דברינו ברית הר גריזים והר עיבל בפרשה זו. שלוש בריתות מוזכרות גם בגמרא בברכות מח ע"ב בדיון על סדר הקדימויות של הזכרת ברית מילה (ועל בריתך שחתמת בבשרנו) וברית התורה (ועל תורתך שלמדנתנו) בברכת המזון. אומרת שם הגמרא שברית מילה קודמת שכן כתוב בה שלוש עשרה פעמים המילה "ברית" בעוד שבהקשר עם התורה רק שלוש (האמנם?). ראה רמב"ם הלכות מילה פרק ג הלכה ט: "בוא וראה כמה חמורה מילה שלא נתלה למשה רבינו עליה אפילו שעה אחת אף ע"פ שהיה בדרך. וכל מצות התורה נכרתו עליהן שלש בריתות, שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה', מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב, ושם הוא אומר אתם נצבים היום כולכם לעברך בברית יי' אלהיך הרי שלש בריתות, ועל המילה נכרתו שלש עשרה בריתות עם אברהם אבינו". מדברי הרמב"ם נראה שהוא

מדרש תנאים לדברים מכילתא ד"ה י. איזה

איזה הוא הברית שכרת עמהן בערבות מואב, שנאמר: "אתם נצבים היום כולכם וכו' טפכם נשיכם וכו'". מפני מה? "לעברך בברית ה' אלהיך וכו'".⁷

מדרש תנחומא (בובר) פרשת נצבים סימן ו

"לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו". שלוש בריתות כרת הקב"ה להם לישראל: אחת כשיצאו ממצרים, ואחת כשעמדו לפני הר סיני ואחת כאן.⁸ ולמה כרת עמהן כאן? מפני שאותה שכרת עמהם ביטלוה ואמרו: "אלה אלהיך ישראל". לפיכך חזר וקבע עליה קללה למה שחוזר בדבריו. ואין לשון "עברך", אלא כאדם שאומר לחבירו תעבור בי קללה זו, אם חוזר בדבר זה.⁹

רמב"ן דברים פרק כט פסוק יד

"ואת אשר איננו פה עמנו" - וגם עם הדורות העתידיים להיות. כי אתם ידעתם - וגו', ותראו את שקוציכם - לפי שראיתם את האומות עובדי עבודת כוכבים, ושמה ה'שיא לב אחד מכם ללכת אחריהם. פן יש בככם וגו' - לפיכך אני צריך להשיבכם, לשון רש"י ויפה פירש. והטעם, לומר אני צריך להביאכם באלה ובשבועה עתה בברית הזאת מיראתי אולי נפתה לב קצתכם לשיקוצי מצרים כאשר עשיתם בעגל, או לשיקוצי עמון ומואב אשר ראיתם בדרך כאשר היה לכם בבעל פעור, כי בברית הראשונה של שעת מתן תורה לא היו שם אלות וקללות.¹⁰

רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק א

וענין הפרשה הזאת שנכתב בכאן ... כי בתחילת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם (שמות כד ח), וכשחטאו

דורש את הפסוק בסוף פרק כח אחרת ממה שדרשנו, אחרת ממה שהבנו ברש"י. עוד בהקשר שלוש הבריתות ראה גם רש"י במסכת ברכות מח ע"ב שם: "תורה נתנה בשלוש בריתות - בשלושה מקומות נתנה תורה לישראל: בסיני ובאהל מועד, ובהר גריזים ובערבות מואב. ובכל אחד נכרתה ברית". צריך לומר שאוהל מועד הוא המשך ברית סיני והם נספרים כאחד. ראה עוד הגמרא במסכת סוטה ל"ז ע"א (רש"י מזכיר שם). נראה שיש כאן ערבוב של "בריתות" שהתקיימו ובוצעו מול "בריתות" במובן של אזכור המילה בתורה. ראה שטיינזלץ עיונים בגמרא ברכות שם, רמב"ם הלכות ברכות פרק ג הלכה ב ודי לנו בכך ואכמ"ל.

⁷ חזרנו אל שתי הבריתות שנזכרות ונעשות בתורה ולקשר שבין "נצבים" ו"לעברך". ואנו חוזרים ושואלים: מה צורך יש כאן בברית נוספת? מה תוספת יש בה שאין בברית הר סיני? האם היא תוצאה של דברים שאירעו בינתיים (ואם כך אולי גם לעתיד תהיינה בריתות נוספות בהתאם לאירועים שיקרו)? או אולי ברית זו קשורה בפרידתו הקרובה של משה (ואם כך אולי גם לעתיד תהיינה בריתות נוספות של מנהיגים שנפרדים מהעם)? האם יש כאן משהו "אישי" בין משה ובין דור הבנים שאת אבותיהם הוציא משה ממצרים והעמידם לרגלי הר סיני ולא הביאם לארץ? ברית מיוחדת עם הבנים שזוכים להיכנס לארץ והוא, משה, שלא זכה, חרד למה שיקרה שם?

⁸ שלוש הבריתות שכאן הן לענייננו שתיים: סיני וערבות מואב. זו של מצרים איננה על קיום התורה והיא עניין אחר. ⁹ כאן יש לנו פתרון ראשון לצורך בברית ערבות מואב כתשובה לחטא העגל. הברית הראשונה הופרה ויש צורך בברית חדשה. אך דא עקא, שחידוש הברית איננו אלא לאחר ארבעים שנה ועם דור הבנים ערב הכניסה לארץ. האם שוב לפנינו "ערבוב" חטא העגל עם חטא המרגלים? ע"כ פ, רעיון זה של קשר בין חטא העגל וברית ערבות מואב מופיע בהרחבה במדרש רבה פרשה ט סימן מז, בעת שהוא דורש את פרשת סוטה בצורה אלגורית. ואלה דבריו בקצרה: "והשביע אותה הכהן - זו שבועה שהשביעם שיקיימו את התורה ... וכך אמר להם משה: אם קיימתם שבועת הברית: אם לא שכב איש אותך - שלא טעיתם אחר עבודת כוכבים, שלא השתחיתם לה; ואם לא טעיתם טומאה תחת אישך - שלא זבחתם לה טומאה, שלא שיחקתם לפניה ... את כי שטית - זה המזבח לעגל, ואת כי שטית - זה המקטר, כי נטמאת - זה המנסך, וכי נטמאת - זה המשתחוה ... ומנין שבסיני לקחו שבועת האלה? שכן כתוב: אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב, מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב - הקיש ברית חורב בברית ארץ מואב. מה להלן באלה אף כאן באלה. אי זהו ברית של חורב? ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצוות האלה ... יתן ה' אותך לאלה ולשבועה - אלו קללות שבתורת כהנים". מדרש זה משמש גם מקור לרש"י שראינו לעיל שסוף ספר ויקרא הוא השלמת הברית של מעמד הר סיני.

¹⁰ הברית המחודשת איננה רק בגלל חטא העגל, שקרה ארבעים שנה קודם, אלא בגלל חטאים קרובים בזמן ובמקום לכניסה לארץ ושעליהם חרד משה כמו חטא בעל פעור. ראה דברינו [שטים של זנות](#) בפרשת בלק. הסכנה מעמון ומואב היא קונקרטי וחמורה יותר ואיתה משה מנסה להתמודד בברית ערבות מואב (עם עמון ומואב יש לנו חשבון אך החל מהזנות של בנות לוט אחיינו של אברהם בסדום וכלה בעמונים ומואבים שעטים על חורבן הבית ומצביעים על עבודה זרה שעבד שם עם ישראל, איכה רבה פתיחתא ט, דרך דוד המלך והנושא נכבד). ולכן חשוב גם שברית זו תהיה באלות וקללות (וברכות) מה שלא היה בברית מעמד הר סיני. להבנת כוללת של שיטת רמב"ן לגבי שטים או שלוש הבריתות שהיו בתורה יש לעיין גם בפירושו לאתם נצבים בפרשתנו וכן לפירושו בתחילת פרשת בהר, ויקרא פרק כה פסוק א. בפירושו לפסוק אתם נצבים, אשר משלים את דבריו שהבאנו למעלה, אומר רמב"ן: "טעם אתם נצבים היום לפני ה' אלהיכם - שאתם עומדים ומזמנים לפני השם כדי לעמוד בברית, כי לקבל התורה בבאורה נאספו אלי. או שהיו עומדים לפני הארון. והברית, הוא השבועה והאלה אשר יזכיר לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו - ויתכן שכרת עוד עמם ברית כברית הראשונה אשר כרת אתם בהר סיני (שמות כד ח - ח), שהקריב עליהם עולה ולקח חצי הדם לזרוק על המזבח וחצי הדם זרק על העם, אבל לא הוצרך להזכיר זה. ועל דרך האמת, כבר הודעתך הברית הזאת". אם נוסיף לכך את עשרת הדברות של פרשת ואתחנן, יוצא שברית ערבות מואב הייתה חזרה מלאה של ברית הר סיני המתוארת בפרשיות יתרו ומשפטים בספר שמות, אלא שנוספו בה גם האלות והקללות (והברכות), בגלל חטאי העגל ובעל פעור ובגלל הקרבה לארץ ישראל ומשה שנפרד מהעם, מה שלא היה בברית הראשונה. ואם כך, ברית ערבות מואב היא הברית השנייה. הראשונה לדור יוצאי מצרים והשנייה, כאן, לדור נוחלי הארץ. אבל עדיין צריך רמב"ן להסביר את פרשות בהר ובחוקות, שם גם יש אלות וקללות. לאן הם שייכות?

בעגל ונשתברו הלוחות כאילו נתבטלה הברית ההיא אצל הקב"ה, וכשנתרצה הקב"ה למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה, שנאמר: "הנה אנכי כורת ברית" (שם לד י) ... וכאשר השלים אמר להם עוד צוה אותי השם בהר סיני לפרש לכם השמיטה והיובל ולכרות לכם על כל המצוה והמשפטים ברית חדשה באלה ובשבועה ...¹¹

מסכת נדרים דף כה עמוד א¹²

... וכן מצינו במשה רבינו, כשהשביע את ישראל בערבות מואב, אמר להם: הווי יודעים, שלא על דעתכם אני משיב אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום, שנאמר: "ולא אתכם לבדכם וכו' " ... ולשבע יתהון דמקיימיתון מצות!¹³ משמע מצות המלך. ולשבע יתהון דמקיימיתון כל מצות! משמע מצות ציצית, דאמר מר: שקולה מצות ציצית כנגד כל מצות שבתורה. ולשבע יתהון דמקיימיתון תורה! משמע תורה אחת. ולשבע יתהון דמקיימיתון תורות! משמע תורת מנחה, תורת חטאת, תורת אשם ... ולשבע יתהון דמקיימיתון תורה כולה! תורה כולה - משמע עבודת כוכבים, דתניא: חמורה עבודת כוכבים, שכל הכופר בה כאילו מודה בתורה כולה. ולשבע יתהון דמקיימיתון עבודת כוכבים ותורה כולה! אי נמי, שש מאות ושלוש עשרה מצות! אלא, משה רבינו מילתא דלא טריחא נקט.¹⁴

ספרי דברים פיסקא ב ד"ה דבר אחר

"ויהי בארבעים שנה", מלמד שלא הוכיחם אלא סמוך למיתה. ממי למד? מיעקב, שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה ... וכן אתה מוצא ביהושע שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה, שנאמר: "ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' בחרו לכם היום את מי תעבדון" (יהושע כד טו) ... וכן אתה מוצא בשמואל שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה, שנאמר: "הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו" (שמואל א יב ג) ... וכן אתה מוצא בדוד שלא הוכיח את שלמה בנו אלא סמוך למיתה, שנאמר: "ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ" (מלכים א ב א).¹⁵

¹¹ בפירושו בתחילת פרשת בהר, בנושא מצוות השמיטה שזכתה לכותרת "בהר סיני" עד ששאלו: מה עניין שמיטה אצל הר סיני, מתעמת רמב"ן עם פירושו של אבן עזרא שטוען שפרשות בהר ובחוקותי, הנחתמות בפסוקים: "אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹלוֹת אֲשֶׁר נָתַן ה' בְּיַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי" (בסוף ספר ויקרא), הם חתימת ברית הר סיני. ראה דברינו [מה לשמיטה אצל הר סיני](#) בפרשת בהר. רמב"ן טוען כנגד אבן עזרא שברית הר סיני הופרה בחטא העגל והלוחות השניים הם "ברית חדשה" שמתחילה בפרשת כי תשא ומסתיימת בסוף ספר ויקרא, פרשות בהר ובחוקותי. אם כך, שוב יש לנו שלוש בריתות שכולן נכרתות בתורה: מעמד הר סיני ללא אלות וקללות (ספר שמות), ברית הלוחות השניים המסתיימת בתוכחה של סוף ספר ויקרא (שמות-ויקרא), וברית ערבות מואב (ספר דברים). ברית ערבות מואב לא באה לסגור את חטא העגל ואת ברית חורב שהופרה. היא גם לא הברית הראשונה שנוספו לה דברי אלה ושבועה ותוכחה קשה. את זאת עשתה ברית הלוחות השניים, שלאחריה גם התגלה למשה סוד "ג המדות. ברית ערבות מואב היא ברית על הכניסה לארץ ועל משנה תורה.

¹² הגמרא שם דנה בנושא של שבועת הדיינים, היינו מקרה בו הדיינים כופים שבועה על צד אחד של בעלי הדין (לא המקרה של מודה במקצת שחייב שבועה). למשל, במקרה של לווה שטוען שכבר פרע חובו והמלווה טוען שלא. הדיישה היא שהשבועה (של הלווה שכבר פרע את החוב) תהיה על דעת בית דין כדי שהשבוע לא יתחכם וידבר בכפל לשון, ייצור סיטואציה מרומה וכדומה. ואנו "תלשנו" את החלק האגדי של הגמרא שם שמשווה את העניין עם השבועה שהשביע משה את בני ישראל בברית ערבות מואב.

¹³ שישביע (משה) אותם (בני ישראל) שיקימו מצוות! (ואז לא חשוב מה הם חושבים בליבם פנימה ואין תלות במה שמשה חושב).

¹⁴ כאשר משה בא להשביע את בני ישראל בברית ערבות מואב שישמרו על התורה וילכו בדרך הישר, הוא התנה איתם שבועותם היא על דעתו, על מה שהוא - משה - חושב באותו הרגע, לא על מה שהם חושבים. למשל, שכאשר הם נשבעים שיעבדו את ה' (את האלהים) שהכוונה היא אכן לקב"ה ולא לאלהים אחרים. גם עבודה זרה נקראת אלהים. כל לשון שבני ישראל היו נוקטים: תורה, תורות, מצווה, כל המצוות וכו' ניתנת הייתה לפירוש שונה בהתאם למחשבתו של הנשבע באותו הרגע. בסופו של דבר, אומרת הגמרא, יכול היה משה למצוא נוסח מחייב: הישבעו שתקיימו תרי"ג מצוות, אלא שמשה לא רצה להטריח או לטרוח ונקט לשון פשוטה: אתם נשבעים על דעתי. מה המסר שמשה מעביר בכך לעם? שבכל מצב תמיד יחשבו: מה היה משה אומר על כך? מה היה משה נוהג במקרה כזה? ומה עם חכמי ההלכה עצמם? כאשר חז"ל אומרים שכל מה שעתידי תלמיד לחדש כבר נאמר למשה מסיני (ירושלמי מגילה פרק ד), או שמשה משתוקק שהחכם יהיה מיוצאי חלציו (במדבר רבה יט ז), או ההפך, כאשר הם מתארים איך משה נכנס לבית המדרש ולא מבין מה חכמים שחיים (מנחות כט ע"ב), גם אז הם חושבים "לתוך הראש של משה"?

¹⁵ מדרש זה אמנם מדבר על תוכחה ולא על ברית. ראה שהוא מזכיר שם, בקטעים שהשמטנו, גם את תוכחת אברהם ויצחק לאבימלך. כמו כן הוא מפרט שם את ההיבט ההלכתי: "מפני ארבעה דברים אין מוכיחים את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו, ושלא יהא בלבו עליו, וכדי שיפרשו ממנו בשלום שהתוכחה מביאה לידי שלום". אבל ספר דברים פותח וחותר בתוכחה ונראה לנו שאפשר לשאול מדרש זה על מנת לקשור את ברית ערבות מואב בה נפרד משה מבני ישראל, עם פרידות ובריתות שעשו מנהיגים אחרים: יעקב שמשביע את בניו ואולי ממנו למד משה (ראה דברינו [על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב](#) בפרשת ויחי) ומנהיגים רבים אחרים משה: יהושע, שמואל, דוד ועזרא ונחמה בכריתת האמנה (נחמיה פרק י). בולט במיוחד בהקשר זה הוא פרק כד בספר יהושע: "ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם: ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה'". ראה שם פרק כד כולו. ראה גם פירוש רש"י בדברי הימים ב פרק לד פסוק ל על הברית שכרת יאשיהו בעקבות מציאת ספר הברית (ספר דברים) ועל הקשר הישיר עם פרשתנו. ואלה דברי רש"י שם: "ספר הברית - הרי כל החרדה שחרד המלך על שנמצא כתוב (דברים כח) יולך ה' אותך וראה שקראה התורה אותה ברית (שם) אלה דברי הברית ולכך אף הוא כרת ברית. וראה כתוב בסמוך אחריו (דברים כט) ושמרתם את דברי וגו' ושמרתם אותם. גם ראה יאשיהו כתוב בסמוך אתם נצבים היום כולכם וגו' עד טפכם

"דבר משה אל כל ישראל" - וכי לא נתנבא משה אלא אלה הדברים בלבד מנין לכל הדברות שבתורה הקלות והחמורות הגזרות שוות הכללות והפרטות הגופים והדקדוקים תלמוד לומר: "דיבר משה ככל אשר צוה ה' אותו אליהם".¹⁶

**שבת שלום ואתם נצבים
מחלקי המים**

נשיכם עד לעברך בברית עד כורת עמך היום. אמר אף באותו דוגמא אכרות אף אני ברית ששם כתוב אתם נצבים וגו' אף אני ויעמד כל העם הנמצא בירושלים מקטן ועד גדול".

¹⁶ האם מדרש זה מתווכח עם הגמרא במנחות כט ע"ב המתארת את משה הנכנס לבית המדרש ואין הוא מבין על מה הם סחים: "הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים"? נראה שכל המקורות שהבאנו בסוף הערה 14 לעיל משוחחים זה עם זה. הכל ממשה, גם החידושים שמשה לא מכיר. וזה נושא מורכב לפעם אחרת. ראה דברינו [מה שתלמיד עתיד לחדש](#) בפרשת עקב וכן דברינו [זכרו תורת משה](#) בשבת הגדול.